

Приходько 2008: Приходько, А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики [Текст] / А. М. Приходько. – Запоріжжя: [Прем'єр], 2008. – 332 с. – Бібліогр.: с. 304-331. – 300 пр. – ISBN 966-685-189-X.

Селіванова 2008: Селіванова, О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник [Текст] / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. – Бібліогр.: с. 702-711. – 1000 пр. – ISBN 966-8791-16-9.

Селіванова 2006: Селіванова, О. О. Сучасна лінгвістика: термінолог. енцикл. [Текст] / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. – Бібліогр.: с. 668-688. – 1000 пр. – ISBN 966-8791-00-2.

Старко 2007: Старко, В. Ф. Концепт ГРА: [Моногр.] [Текст] / В. Ф. Старко. – Луцьк: РВВ "Вежа", 2007. – 204 с. – Бібліогр.: с. 185-199. – 300 пр. – ISBN 978-966-600-262-7.

Терзійська 2009: Терзійська, Р. М. Лінгвокультурний концепт БОГ у французькій мовній свідомості [Електронний ресурс] / Р. М. Терзійська // Наукові праці. – 2009. – Т. 98. – Вип. 85. – С. 108-113. – Бібліогр.: с. 113. – (Філологія. Мовознавство). – Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Npchdu/Philology.Linguistics/2009_85/85-22.pdf.

Фрасинюк 2009: Фрасинюк, Н. І. Концепт як універсальний феномен національних картин світу [Текст] / Н. І. Фрасинюк // Мовні і концептуальні картини світу. – 2009. – Вип. 26. – Част. 3. – С. 249-253. – Бібліогр.: 252-253. – 300 пр.

В статье прослежены основные тенденции в понимании термина "концептосфера", представлены его определения, данные разными исследователями, проанализирован ряд его контекстуальных синонимов, а также выяснено, в каких взаимоотношениях последние могут находиться. На основе рассмотренного материала сформулировано собственное определение понятия "концептосфера".

Ключевые слова: концепт, концептосфера, концептуальная картина мира.

Main trends of the "concept sphere" term interpretation are retraced; its definitions made by different researchers are offered; a number of the contextual synonyms of it are analyzed and their interrelations are explored. Based on the material studied our own definition of the "concept sphere" notion is suggested.

Keywords: concept, concept sphere, concept world picture.

Надійшла до редакції 21 вересня 2010 року.

Жанна Краснобаєва-Чорна

ББК Ш12=411.4*33

УДК 81'373.7 : 81'374(038)

ІДЕОГРАФІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У СЛОВНИКУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття продовжує цикл публікацій, присвячений класифікаційним параметрам фразеологічних одиниць. У статті подано історію становлення тематичного принципу презентації фразеології у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. Визначено специфіку ідеографічної класифікації фразеологічних одиниць у сучасній лінгвістиці. За усталеною моделлю словникової статі «Словника фразеологічних термінів сучасної української мови» опрацьовано базові складники термінологічної підсистеми «ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць».

Ключові слова: ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, ідеографічна парадигма фразеологізмів, ідеографічний залишок, концепт, фразеологічна група, фразеологічне поле.

Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, тобто класифікація фразеологізмів за тематичним принципом, репрезентує у фразеології погляд «від носія мови». В україністиці ідеографічний принцип систематизації фразеологічних одиниць (далі ФО) покладений в основу класифікацій М. Алефіренка [Алефіренко 1987], А. Івченка [Івченко 1999], Ж. Краснобаєвої-Чорної [Краснобаєва-Чорна 2009б], Ю. Прадіда [Прадід 1995; Прадід 1997], П. Редіна [Редин 1989], В. Ужченка та Д. Ужченка [Ужченко 2003; Ужченко 2007] та ін. Відповідно, на сучасному етапі вивчення національної фразеології апробуються різні схеми їх ідеографічного опису, ведуться спроби представити як загальнономовну, так і ареальну ідеографічні картини світу, що можуть бути зафіксовані відповідними ідеографічними словниками. На думку В. Ужченка та Д. Ужченка, антропонімічність фразеологічного фонду, добре розвинені шари пейоративної фразеології становлять навіть певні фразеологічні універсалії [Ужченко 2007: 56]. Упорядкування таких розрядів і спостереження над їх конкретним наповненням відкриває панорамну ретроспективну картину прототипів як окрему культурно-національну ланку загальноукраїнського континууму. Проте і до тепер важливою постає проблема систематизації термінологічної бази фразеологічної ідеографії, що і зумовлює актуальність статті. Мета роботи: 1) визначити складники термінологічної підсистеми «ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць» (пор. термінологічна система «фразеологія»); 2) опрацювати словникові статті термінів цієї підсистеми для «Словника фразеологічних термінів сучасної української мови».

Проаналізувавши наукову літературу з теми, ми встановили, що термінологічна підсистема «ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць» формується такими термінами: *ідеографічна*

класифікація фразеологічних одиниць, варіантно-синонімічна група фразеологізмів, концепт, фразеологічна група, фразеологічна парадигма, фразеологічне поле, фразеологічний залишок, фразеологічна група, фразеологічне архіполе, фразеологічне поле, фразеосемантична група, фразеосемантична мікрогрупа, фразеосемантична підгрупа, фразеосемантичне поле, фразеосемантичний ряд, фразеотематична група, фразеотематичне поле. За усталеною моделлю словникової статті «Словника фразеологічних термінів сучасної української мови» (див. [Краснобаєва-Чорна, Усенко 2010; Краснобаєва-Чорна, Усенко 2011]) ми опрацювали дефініції зазначених термінів підсистеми «ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць».

ІДЕОГРАФІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ – класифікація фразеологічних одиниць за тематичним принципом, що репрезентує погляд «від носія мови». Ідеографічна класифікація, на думку Ю. Прадіда має підпорядковуватися екстралінгвістичному членуванню світу і будуватися на поняттєво-логічних принципах, ґрунтуватися на наявності у всіх членів певної мікро- чи макросистеми спільної семантичної ознаки, яка є для цієї системи інтегративною [Прадід 1997: 12]

Уперше в україністиці щодо фразеологічного складу мови (у широкому розумінні) М. Номис [Номис 1993] застосував тематичний принцип групування матеріалу, що надало панорамності висвітлення у відповідних двадцяти розділах: вірування українського народу; доля, недоля, лихо; історичне минуле; здоров'я, хвороби, смерть; господарська діяльність; зовнішній вигляд людини, одяг; сусіди, куми, приятелі, вороги тощо. Також класифікацію паремій за певними тематичними рубриками, а не за початковою літерою, здійснив видатний лексикограф В. Даль. На його думку, за алфавітного розташування «вислови нанизуються без будь-якого смислу і зв'язку, за випадковою, і нерідко змінною, зовнішністю» [Даль 2004: 20], що ускладнює процес читання: «розум наш дробиться і стомлюється на першій сторінці строкатістю і незв'язаністю кожного рядка; знайти те, що необхідно, неможливо; побачити те, що говорить народ про той чи інший бік побуту, неможливо; зробити певний висновок, загальний підсумок про духовні та моральні особливості народу, про життєві ставлення його, неможливо» [Там само: 20]. Отже, найбільш виправданим і вдалим розташуванням народних квінтесенцій постає розташування за смислом, за внутрішнім значенням. Для кращого розуміння змісту прислів'їв і приказок В. Даль розподілив їх за 180 тематичними групами: «Бог – Віра», «Щастя – Вдача», «Радість – Горе», «Горе – Втіха», «Суд – Правда», «Цар», «Закон», «Життя – Смерть», «Людина», «Людина – Прикмети», «Русь – Батьківщина», «Молодість – Старість», «Чоловік – Дружина», «Багато – Мало», «Своє – Чуже», «Їжа», «Землеробство», «Всесвіт» тощо. У такому розташуванні можна побачити загальну і цілісну картину з набагато глибшим смислом, ніж у поодиноких нотатках; за один раз можна всебічно осягнути все, що сказав народ про певний предмет світського або сімейного побуту, відповідно, якщо певний предмет відсутній у цій картині, то він не цікавив і не цікавить народ. Автор не сумнівався, що «це найкращий з усіх порядків, у якому можна було б подати всі народні вислови для

огляду, порівняння, оцінки та усвідомлення, а також для загального висновку» [Там само: 21].

З 80-их рр. ХХ ст. у лінгвістиці значно посилюється увага до системного вивчення саме фразеологічного складу мови та його тематичного опису. Світова практика пропонує зразки ідеографічних описів, які здійснені на матеріалі німецької, польської, чеської мов В. Фрідеріхом, Г. Курковською, Ф. Чермаком та ін. В ідеографічному напрямі працюють і вітчизняні вчені: М. Алефіренко, М. Демський, А. Івченко, Ю. Прадід, П. Редін, В. Ужченко та Д. Ужченко й ін. Метою будь-якої тематико-ідеографічної системи класифікації Ю. Прадід вважає «створення цілісної картини, в якій із окремих «камінчиків» складається мозаїка національної фразеологічної системи» [Прадід 1995: 35]. Отже, ідеографічний опис відображає цілісний, глобальний образ світу, що формується внаслідок синтезу результатів пізнавальних та оцінних процесів, тобто картину світу, властиву певній мовній спільноті, або її частину. Ідеографічна (або тематико-ідеографічна) класифікація, за А. Івченком, створює передумови для переходу від порівняння окремих фразеологізмів, характерного для переважної більшості сучасних досліджень, до системного аналізу семантичних рядів і фразеосемантичних груп, що сприятиме більш об'єктивному виявленню загальних і специфічних рис окремих національних фразеологічних систем або їх фрагментів [Івченко 1999: 6]. Усі наявні описи фразеосемантичних полів і фразеосемантичних груп А. Івченко розподіляє на два напрями: 1) ті, у яких розглядаються принципи виділення полів і груп та визначення їхніх меж, різноманітні семантичні кореляції у їхньому складі (антонімія, синонімія, паронімія тощо); 2) ті, у яких здійснюється опис закономірностей мотивування фразеологічних одиниць всередині полів і груп, з подальшим виявом семантичних і структурно-семантичних моделей.

Досвід ідеографічного групування фразеологічних одиниць узагальнюється у працях А. Аксамитова, А. Бертельса, А. Івченка, Ю. Караулова, Т. Нікітіної, Ю. Прадіда, В. Ужченка та ін. Проте необхідно зазначити, що на сьогодні відсутня усталена та загальноприйнята фразеологічна систематизація, а існують різні форми тезаурусобудування (пор., М. Алефіренко пропонує ієрархію фразеологічних одиниць: *семантична підгрупа – фразеосемантична група – тематичне поле*; А. Івченко членує фразеологічний фонд на *фразеосемантичні ряди – фразеосемантичні мікрогрупи – фразеосемантичні групи*; Ю. Прадід, досліджуючи емоції людини, розробив фразеологічне групування:

синонімічний ряд – семантична група – семантичне поле – тематична група – тематичне поле – ідеографічна група – ідеографічне поле – архіполе; ідеографічна класифікація ареальної фразеології В. Ужченка має таку ієрархію: *варіантно-синонімічна група – фразеосемантичне поле – фразеотематична підгрупа – фразеотематична група* тощо). На думку А. Івченка, можна виокремити два принципово різні семантичні підходи, що використовуються під час створення фразеологічних класифікацій: 1) традиційний, коли фразеологізми об'єднуються в різноманітні групи за денотатом, який інтуїтивно визначається дослідником; 2) інтерактивний, коли дослідник здійснює компонентний семний аналіз фразеологізмів, а комп'ютер може групувати їх за будь-якою семою в усіх можливих комбінаціях [Івченко 1999: 9].

Найвідомішими на сьогодні виступають ідеографічні класифікації фразеологічного складу української мови М. Алефіренка, А. Івченка, Ю. Прадіда, В. Ужченка.

На думку М. Алефіренка, всі фразеологізми української мови можна поділити за тематичними полями двох поняттєвих сфер – «людина» (88%) і «всесвіт і людина» (12%) [Алефіренко 1987: 16]. Відповідно існують два тематичні поля: інтелектуально-емоційне й атрибутивно-модальне. Так, *інтелектуально-емоційне* тематичне поле утворюють такі фразеосемантичні групи: *зовнішні і внутрішні відчуття, зорові й слухові сприйняття, мислення, мовленнєва діяльність, соціальне становище, риси характеру, модально-оцінні характеристики, емоційно-вольова діяльність, фізичний стан, психічний стан. Атрибутивно-модальне* тематичне поле складається з фразеосемантичних груп, які «співвідносяться з узагальненими поняттями міри, що використовуються у виробничій і суспільній діяльності людей» [Там само: 17]. Фразеосемантичні групи цього поля формують певні бінарні опозиції: *швидко – повільно, далеко – близько, багато – мало, великий – малий, довго – скоро*. В основу фразеосемантичних груп покладено синонімічні, антонімічні та полісемантичні зв'язки.

Здійснений А. Івченком індуктивним шляхом суцільний ідеографічний аналіз української народної фразеології дозволив виокремити такі найчисленніші фразеосемантичні групи: «Розумова характеристика», «Знання», «Зовнішній вигляд», «Соціальна характеристика», «Час», «Покарання», що стали об'єктом подальшого дослідження, спрямованого на виявлення закономірностей ономазіологічних процесів, на рівні структурно-семантичних і мотиваційних моделей [Івченко 1999: 9].

Ю. Прадід пропонує робочу схему ідеографічної класифікації основних знань людини про навколишній світ, що може бути покладена в основу опису фразеологічної картини світу: Всесвіт – 1. «Жива природа» (1.1. «Флора», 1.2. «Фауна», 1.3. «Людина»); 2. «Нежива природа» (2.1. «Предмет», 2.2. «Явище») [Прадід 1997: 16].

В. Ужченко диференціює фразеологію східнослов'янських і східностепових говірок на три фразеотематичні групи (далі ФТГ): *людина* (з декількома фразеотематичними підгрупами), *абстрактні відношення і поняття*, *природа*. ФТГ «Людина» має таку структуру: 1.1. Фразеотематична підгрупа (далі ФТП) «Людина як жива істота» – 1.1.1. Фразеосемантичне поле (далі ФСП) «Зовнішній вигляд» – *варіантно-синонімічна група* (далі ВСГ) *дуже високий, дуже низький, дуже товстий, дуже худий, дуже брудний, одутий*; 1.1.2. ФСП «Фізичний стан» – *ВСГ триматися виструнчено, вагітна*; 1.1.3. ФСП «Психічний стан» – *ВСГ сміятися, боятися*; 1.1.4. ФСП «Одяг» – *ВСГ личити / не личити, неохайний*; 1.1.5. ФСП «Рух» – *ВСГ зникнути, вискочити (неждано з'явитися), почувати себе незручно*; 1.2. ФТП «Людина як розумна істота» – 1.2.1. ФСП «Розум» – *ВСГ дурний, божевільний*; 1.2.2. ФСП «Емоції, почуття, стан» – *ВСГ сердитися*; 1.2.3. ФСП «Характер, поведінка» – *ВСГ обманювати, спокійний, дуже злий, дуже скупий, дуже лінивий, байдкувати, не поспішати, приділяти надмірну увагу незначному*; 1.3. ФТП «Людина як суспільна істота» – 1.3.1. ФСП «Стосунки між людьми» – *ВСГ зичити успіху, недоброзичливо ставитися, сваритися, вдарити, здійснити невигідний обмін, безтурботно жити, викаблучуватися, жити бідно, жити без злагоди, жити дружно, не потрібний, однакові*. ФТГ «Абстрактні відношення і поняття» складається з чотирьох ФСП: ФСП «Можливість» – *ВСГ мало ймовірно*; ФСП «Простір» – *ВСГ ніти кружним шляхом, дуже далеко*; ФСП «Кількість» – *ВСГ дуже багато, зовсім мало*; ФСП «Якість» – *ВСГ дуже несмачний, брудно, дуже тісно*. ФТГ «Природа» утворює одне ФСП «Час» – *ВСГ ніколи, дуже довго, дуже рано, дуже пізно* [Ужченко 2003: 119-209] (див. також [Ужченко 2007: 53-56]).

На сучасному етапі розвитку мовознавства, ідеографічна класифікація мовного матеріалу розглядається у межах ідеографічної лінгвістики, яка безпосередньо пов'язана з когнітивістикою, оскільки об'єктом їх дослідження виступають концепти і концептуальні структури, що знаходяться у фундаменті мовної свідомості, закономірності їх розгортання. Відповідно завданням ідеографічної лінгвістики постає вивчення когнітивних структур і процесів, тобто картини світу, як у її «внутрішній» (мовна свідомість), так і у співвідносній з нею «зовнішній» мові, її лексики та граматики [Волков, Миклуш 2000: 11]. Лексикографічне втілення цього завдання пов'язане з опрацюванням різноманітних ідеографічних класифікацій і словників через тематичні та семантичні поля, що репрезентують погляд на картину світу «від мови», й асоціативних зв'язків і словників, які подають погляд на картину світу «від носія мови». Так, для вияву й опису структури концепту ЖИТТЯ використано ідеографічну парадигму: *фразема – фраземосемантична підгрупа – фраземосемантична*

група – фраземосемантичне поле – фраземотематична група [Краснобаєва-Чорна 2009]. Запропонована структура не є вичерпною, оскільки розрахована лише на аналіз концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці.

ДИВ.: *варіантно-синонімічна група фразеологізмів, концепт, фразеологічна парадигма, фразеологічна група, фразеологічне поле, фразеосемантична група, фразеосемантична підгрупа, фразеосемантичне поле, фразеотематична група.*

Література: Алефіренко 1987: Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології [Текст] / М. Ф. Алефіренко. – Харків : Вища школа, 1987. – 136 с. – Бібліогр. : с. 125-134; Волков, Миклуш 2000: Волков В., Миклуш М. Идеографическое описание русского языка [Текст] / В. Волков, М. Миклуш. – Прешов : Наука, 2000. – 190 с.; Даль 2004: Пословицы русского народа : сборник В. И. Даля [Текст]. – М. : Русский язык. – Медиа, 2004. – 814 с.; Івченко 1999: Івченко А. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія [Текст] / А. Івченко. – Харків : ФОЛПО, 1999. – 304 с.; Краснобаєва-Чорна 2009: Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці) [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – 2009. – №1. – С. 41-52; Мокиєнко 1995: Мокиєнко В. М. Идеография и историко-этимологический анализ фразеологии [Текст] / В. М. Мокиєнко // Вопросы языкознания. – 1995. – №4. – С. 3-11; Никитина 1995: Никитина Т. Г. Проблемы идеографического описания народной фразеологии [Текст] / Т. Г. Никитина. – М. : Из глубин, 1995. – 96 с.; Номис 1993: Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше [Текст]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.; Прадід 1995: Прадід Ю. Ф. Засади укладання фразеологічного словника ідеографічного типу [Текст] / Ю. Ф. Прадід // Мовознавство. – 1995. – №4-5. – С. 35-40; Прадід 1997: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К. : Сімферополь, 1997. – 252 с. – Бібліогр. : с. 230-250; Ужченко 2003: Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія [Текст] : монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с. – Бібліогр. : с. 330-352; Ужченко 2007: Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – С. 52-56.

ВАРІАНТНО-СИНОНІМІЧНА ГРУПА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ – це вихідна одиниця східнослов'янських і східнослов'янських говірок, за класифікацією В. Ужченка, структурована на рівні варіантів, синонімів, структурно-семантичних моделей, включає ареальні фразеологічні одиниці з різною суб'єктною проекцією й об'єктивним поширенням, різні, але співвідносні поняття. Наприклад, варіантно-синонімічна група «дуже високий» презентована такими структурно-семантичними моделями (далі ССМ): ССМ 1 «високий, великий + як + дерево (висока рослина) = дуже високий»: *високий як верба, високий як сосна, високий як тополя*; ССМ 2 «високий + як + довгий предмет = дуже високий»: *високий як драбина, високий як жердина, високий як стовп* тощо; ССМ 3 «високий + як + тварина = дуже високий»: *високий як чорногуз, високий як журавель, високий як чапля*; ССМ 4 «неможливо + умістити + в певні

рамки = дуже високий»: *у двері не проходить*; ССМ 5 «високий + як + висока будівля = дуже високий»: *високий як каланча, високий як пожежна вишка*; ССМ 6 «вище високої будівлі = дуже високий»: *вище хати*; ССМ 7 «аж + до (під) + верхня частина будівлі = дуже високий»: *аж до стелі*; ССМ 8 «зачіпає (дістає, збиває) + високі предмети = дуже високий»: *зачіпає хмари, зірок дістає*; ССМ 9 «за + декілька кілометрів + видно = дуже високий»: *за кілометр видно, за версту видно* тощо.

ДИВ.: *ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеологічна парадигма, фразеосемантичне поле.*

Література: Ужченко 2003: Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія [Текст] : монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – С. 79. – Бібліогр. : с. 330-352; Ужченко 2007: Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – С. 53-54.

КОНЦЕПТ – багатовимірне утворення, що характеризується такими диференційними ознаками: зв'язок з мовою, мисленням, пам'яттю та психікою, абстрагування, етнокультурне забарвлення, момент переживання, специфікація, узагальнення, автореферентність, безтілесність, відкритість, вічність, динамічний характер, гнучкість, множинність складників, потенційна суб'єктивність, тривалість і складність формування, стереотипність і константність, кодованість у чуттєво-образних уявленнях, відображення ментальної дійсності, і виконує пізнавальну функцію, функції збереження знань про світ, структурування знання, орієнтування у світі. Концепт виступає темою фразеополя або фразеогрупи, виконуючи функцію маркера введення у своєрідний мовний простір, оскільки будь-який концепт виступає рубрикою ідеографічної класифікації, що відповідає природному членуванню реального світу (напр., концепт *смерть* покладений в основу фразеополя «смерть», пор. також концепти *любов, дім, час, простір* тощо). Концепт представлений розгалуженою системою репрезентантів (лексемами (включаючи асоціативні зв'язки), фразеологічними одиницями, міфологемами й культуремами, пареміями, прецедентними текстами, біблійними ремінісценціями, науковими термінами, художніми дефініціями тощо), а також може містити невербалізовану частину. За М. Скаб, концептуальні ознаки як компоненти концепту можуть бути виражені як етимологією, семантичною структурою слова, так і похідними від слова-імені концепту, а також усталеними висловами, зокрема фразеологізмами, метафоричними сполученнями.

ДИВ.: *ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеосемантичне поле, фразеотематична група.*

Література: Венжинович 2006: Венжинович Н. Ф. Про концептуальний зміст лексичних і фразеологічних одиниць [Текст] / Н. Ф. Венжинович // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. ст. Філологічні науки. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т,

2006. – №2. – С. 43-47; *Загнітко, Краснобаєва-Чорна 2004*: Загнітко А., Краснобаєва-Чорна Ж. Просторово-темпоральні концепти в українській фраземіці [Текст] / А. Загнітко, Ж. Краснобаєва-Чорна // Лінгвістика : зб. наук. праць. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – Вип. 2(3). – С. 86-93; *Краснобаєва-Чорна 2006а*: Краснобаєва-Чорна Ж. В. Інтегральний підхід до інтерпретації концепту (філософський та лінгвокультурологічний вектори) [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – Вип. 14. – С. 27-31; *Краснобаєва-Чорна 2006б*: Краснобаєва-Чорна Ж. В. Термінополе *КОНЦЕПТ* [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – 2006. – №2. – С. 67-79; *Краснобаєва-Чорна 2009*: Краснобаєва-Чорна Ж. Сучасна концептологія: концепт *життя* в українській фраземіці: Монографія [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – С. 9-62; *Краснобаєва-Чорна, Лобасова 2010*: Краснобаєва-Чорна Ж., Лобасова В. Фразеосемантичне поле «емоцій людини» у сучасній українській мові: база даних [Текст] // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць / МОН України. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2010. – Вип. 10. – С. 39-43; *Селіванова 2004*: Селіванова О. Нариси з української фразеології (когнітивний та етнокультурний аспекти) [Текст] / О. Селіванова. – Київ; Черкаси : Брама, 2004. – 276 с. – Бібліогр. : с. 250-270; *Скаб 2007*: Скаб М. В. Фразеологізми як концептовиражальний засіб [Текст] / М. В. Скаб // Ученые записки Таврического национального ун-та им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – Т. 20 (59) №6. – Симферополь : Таврический национальный университет, 2007. – С. 42-48.

ФРАЗЕОІДЕОГРАФІЧНА ГРУПА ланка в структурі ідеографічної класифікації фразеологізмів (за Ю. Прадідом), утворена тематичними полями, в якій об'єднуються фразеологічні одиниці, що використовуються на позначення якогось одного фрагменту навколишнього світу [Прадід 1997: 33]. Наприклад, ідеографічна група «Психічні процеси» складається з тематичних полів фразеологізмів, що характеризують процеси: 1) уваги (*очі розбігаються, не зводить очей (погляду), очі розгоряються* тощо); 2) пізнавальні; 3) емоційні (*доводити до білого жару, відкривати серце, як баран на нові ворота* тощо); 4) волі (*хоч трісни, зігнути в баранячий ріг, обламати крила* тощо); 5) мовлення (*тикати пальцем, розчистити під горіх, прикусити язика* тощо).

ДИВ.: ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеоідеографічна парадигма, фразеоідеографічне поле, фразеотематичне поле.

Література: Прадід 1997: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К.; Симферополь, 1997. – С. 33-36. – Бібліогр. : с. 230-250.

ФРАЗЕОІДЕОГРАФІЧНА ПАРАДИГМА – ієрархія підгруп, груп і полів, репрезентованих фразеологічними одиницями, що у певний спосіб підпорядковуються одне одному, наприклад: *семантична підгрупа – фразеосемантична група – тематичне поле* [Алефіренко 1987]; *синонімічний ряд – семантична група – семантичне поле – тематична група – тематичне поле – ідеографічна група – ідеографічне поле – архіполе* [Прадід 1997];

фразеосемантичний ряд – фразеосемантична мікрогрупа – фразеосемантична група [Івченко 1999]; *варіантно-синонімічна група – фразеосемантичне поле – фразеотематична підгрупа – фразеотематична група* [Ужченко 2003]; *фразема – фраземосемантична підгрупа – фраземосемантична група – фраземосемантичне поле – фразеотематична група* [Краснобаєва-Чорна 2009] тощо.

Ідеографічна систематизація фразеологічного матеріалу передбачає не тільки встановлення ієрархічних відношень між фразеологізмами, а й виявлення відношень подібності та протиставлення. Парадигматичні відношення відображають логіко-семантичні зв'язки та співвідношення між поняттями поза конкретними контекстами вживання. Матеріалом для вивчення системних парадигматичних зв'язків здебільшого вважають семантичні поля. Важливою ознакою фразеологічної парадигматики є те, що диференційні семи виявляються типовими, повторюваними. Тобто архісема передбачає не будь-які, а певні аспекти свого уточнення, в межах яких і формуються типові диференційні семи. Тому в кожній семантичній групі комплекс диференційних сем є специфічним. Наявність типових, повторюваних диференційних сем пов'язує фразеологічні одиниці відношеннями подібності або протиставлення у межах семантичного поля.

ДИВ.: ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, варіантно-синонімічна група фразеологізмів, концепт, фразеоідеографічна група, фразеоідеографічне поле, фразеоідеографічний залишок, фразеологічна група, фразеологічне архіполе, фразеологічне поле, фразеосемантична група, фразеосемантична підгрупа, фразеосемантичне поле, фразеотематична група, фразеотематичне поле.

Література: Алефіренко 1987: Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології [Текст] / М. Ф. Алефіренко. – Харків : Вища школа, 1987. – С. 16. – Бібліогр. : с. 125-134; *Краснобаєва-Чорна 2009*: Краснобаєва-Чорна Ж. Сучасна концептологія: концепт *життя* в українській фраземіці: Монографія [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – С. 70-98; *Прадід 1997*: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К.; Симферополь, 1997. – С. 40. – Бібліогр. : с. 230-250; *Ужченко 2003*: Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія [Текст] : монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – С. 53-56. – Бібліогр. : с. 330-352.

ФРАЗЕОІДЕОГРАФІЧНЕ ПОЛЕ – ланка в структурі ідеографічної класифікації фразеологізмів (за Ю. Прадідом), утворена двома і більше фразеоідеографічними групами, в якій об'єднуються фразеологізми, що характеризують різні аспекти Всесвіту: флору, фауну, людину, предмет, явище [Прадід 1997: 36]. Центральним, у системі ідеографічного дослідження фразеологічного складу мови, на думку Ю. Прадіда, постає фразеоідеографічне поле «Людина», оскільки українська фразеологія має чітко виражений антропологічний характер. Це поле складається з

таких ідеографічних груп фразеологізмів: 1) психічні процеси людини; 2) діяльність людини (*вносити свою лепту, гнути спину, пускати в хід, тягти жили* тощо); 3) індивідуально-психологічні особливості людини (*розкидати на вітер, в лоб, в чорному тілі* тощо).

ДИВ.: ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеоідеографічна група, фразеоідеографічна парадигма, фразеологічне архіполе.

Література: Прадід 1997: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К.; Сімферополь, 1997. – С. 36-39. – Бібліогр. : с. 230-250.

ФРАЗЕОІДЕОГРАФІЧНИЙ ЗАЛИШОК – фразеологічна одиниця, у фразеологічному значенні якої зустрічається нетипова сема, що наявна у значенні лише одного фразеологізму, напр.: фразеологізми *бальзаківський вік* – «книж. тридцяти-, сорокалітня жінка»; *закривати / закрити очі* – «перебувати біля постелі вмираючого до останньої хвилини»; *рятувати свою (власну) шкуру* – «зневажл. уникати смерті, небезпеки і т. ін., оберігаючи своє життя, благополуччя і т. ін.» становлять ідеографічний залишок фразеосемантичного поля «Період існування».

ДИВ.: ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеоідеографічна парадигма.

Література: Краснобаєва-Чорна 2009: Краснобаєва-Чорна Ж. Сучасна концептологія: концепт життя в українській фраземіці: Монографія [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – С. 105-106.

ФРАЗЕОЛОГІЧНА ГРУПА – менш чисельна, порівняно з фразеологічним полем, за кількісним складом сукупність фразеологічних одиниць. Згідно з класифікацією Ю. Прадіда, дві і більше груп утворюють поле.

ДИВ.: ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеоідеографічна парадигма, фразеологічне поле.

Література: Прадід 1997: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К.; Сімферополь, 1997. – С. 19. – Бібліогр. : с. 230-250.

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ АРХІПОЛЕ – вища ланка в структурі ідеографічної класифікації фразеологізмів (за Ю. Прадідом), утворена фразеологізмами, що характеризують складники Всесвіту [Прадід 1997: 39]. Весь фразеологічний склад мови Ю. Прадід пропонує поділити на два архіполя «Жива природа» і «Нежива природа».

ДИВ.: ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеоідеографічна парадигма, фразеологічне поле.

Література: Прадід 1997: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К.; Сімферополь, 1997. – С. 39-40. – Бібліогр. : с. 230-250.

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ ПОЛЕ – більш чисельна, ніж фразеологічна група, сукупність фразеологічних одиниць, що об'єднані спільністю

змісту й відображають поняттєву, предметну або функційну схожість певних явищ (за Ю. Прадідом).

ДИВ.: ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеоідеографічна парадигма, фразеологічна група.

Література: Прадід 1997: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К.; Сімферополь, 1997. – С. 19. – Бібліогр. : с. 230-250.

ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНА ГРУПА – це сукупність фразеосемантичних підгруп, об'єднаних однією архісемою, що наявна у фразеологічному значенні усіх членів групи та відображає їхні спільні категорійні властивості й ознаки. У межах фразеосемантичної групи (далі ФСГ) фразеосемантичні підгрупи (далі ФСПГ) можуть утворюють антонімічні пари. Наприклад: у ФСГ «Матеріальна характеристика життя» антонімічною парою до ФСПГ «Збідніти, зубожіти» (*вилітати / вилетіти* (рідко *полетіти*) *в трубу* (1); *загрунути / рідко загрузати в злиднях; залишитися (лишитися, зостатися) в одній сорочці (без сорочки); пуститися (зійти) / пускатися (сходити) на пси* (1)) виступає ФСПГ «Ставати заможним, багатіти» (*вбиватися (вбиратися) / вбитися (вбратися) в силу* (2); *вбиватися / вбитися із злиднів; вбиватися / вбитися в колодочки (в палки, в пір'я і т. ін.)* (2); *стати (встати, звестися, знятися, піднятися, спинатися і т. ін.) / ставати (зводитися, зніматися, підніматися і т. ін.) на [свої (власні)] ноги* (3)).

Отже, у межах ФСГ фразеологічні одиниці пов'язані між собою відношеннями «перетину»: об'єднані архісемою і протиставлені диференційними семами, за можливості різниці, потенційними та конотативними семами. Наприклад: фразеологізм *низького (дрібно) лету* із значенням «який займає незначне становище в суспільстві; нічим не визначний, посередній» [ФСУМ 1999: 452] і фразеологізм *високо літати* (1) із значенням «іронічно. Займати значне становище (переважно не маючи для цього достатніх підстав)» [ФСУМ 1999: 441], об'єднані архісемою «становище в суспільстві» (це дозволяє зарахувати їх до складу ФСГ «Влаштованість у суспільному житті»), протиставлені диференційними семами «незначне» (ФСПГ «Займати незначне місце в суспільстві») / «значне» (ФСПГ «Займати значне, високе місце в суспільстві»), а також різняться потенційною семою другої фразеологічної одиниці «переважно не маючи для цього достатніх підстав» і конотативною семою «іронічно».

За Ю. Прадідом, фразеосемантична (семантична) група – це ланка в системі ідеографічного опису фразеологізмів, в якій об'єднуються співвідносні синонімічні ряди фразеологічних одиниць, пов'язані між собою спільною семантичною ознакою [Прадід 1997: 24]. Так, синонімічні ряди зі значеннями: 1) у невизначеному напрямку (*куди ноги несуть, на чотири вітри, на (всі) чотири боки, куди очі поведуть, світ за очі* тощо); 2) у всіх напрямках (*вздовж і впоперек, з кінця в кінець, від краю і до*

краю, з краю в край тощо); 3) у протилежних напрямках (*туди і (й) сюди, то сюди то туди, взад і вперед* тощо) мають спільну семантичну ознаку «напрямок у просторі» й об'єднуються у семантичну групу фразеологізмів «Сприйняття напрямку в просторі».

За класифікаційною схемою А. Івченка, *фразеосемантична група* – це найвища ланка в ієрархії ідеографічної парадигми, яка може об'єднувати семантичні ряди або фразеосемантичні мікрогрупи з антонімічними денотатами [Івченко 1999: 9]. Наприклад, фразеосемантична група «Час» містить семантичні ряди фразеологізмів «дуже рано», «дуже рідко», «соро, незабаром», «не швидко відбудеться», «запізно», «нешодавно», «навічно, назавжди», «віддавна», «коли-небудь», «дуже довго». Продуктивними є лише два ряди «дуже давно» і «ніколи» (разом 118 фразеологізмів).

ДИВ.: *ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеоідеографічна парадигма, фразеосемантична мікрогрупа, фразеосемантична підгрупа, фразеосемантичне поле, фразеосемантичний ряд.*

Література: Івченко 1999: Івченко А. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія [Текст] / А. Івченко. – Харків: ФОЛЮ, 1999. – 304 с.; Краснобаєва-Чорна 2009: Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці) [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – 2009. – №1. – С. 41-52; Прадід 1997: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К.; Сімферополь, 1997. – С. 24-26. – *Бібліогр.*: с. 230-250; ФСУМ 1999: Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. / В. Білоноженко, В. Винник, І. Гнатюк та ін. – К.: Наук. думка, 1999. – Кн.1: А-Н. – 528 с.; Кн.2: Н-Я. – С. 529-980.

ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНА МІКРОГРУПА – ієрархічна ланка, що об'єднує фразеосемантичні ряди із спільним денотатом і відмінними граматичними характеристиками, за класифікацією А. Івченка [Івченко 1999: 9].

ДИВ.: *ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеоідеографічна парадигма, фразеоідеографічна група, фразеосемантичний ряд.*

Література: Івченко 1999: Івченко А. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія [Текст] / А. Івченко. – Харків: ФОЛЮ, 1999. – 304 с.

ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНА ПІДГРУПА – це сукупність фразеологічних синонімів різних типів, пов'язаних відношеннями схожості або протиставлення. У межах фразеосемантичної підгрупи (далі ФСПГ) фразеологічні одиниці розташовуються в певній послідовності: від стилістично нейтрального та семантично прозорого до найбільш емоційно насиченого з високим ступенем метафоричності, наприклад: ФСПГ «Нерідна людина або далекий родич»: *чужа кістка, чужа чужина (2), в десятому коліні, нашому тинові двоюрідний пліт, через вулицю бондар, десята (сьома) вода на киселі (на кисіль), свояк з лівої щоки, через дорогу навприсядки*. Таке розташування дозволяє конкретизувати

диференційну сему ФСПГ, тому чим далі в класифікаційній структурі перебуває та чи інша фразеологічна одиниця, тим більш специфічні змістові елементи визначають її значення.

ДИВ.: *ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеосемантична група, фразеоідеографічна парадигма.*

Література: Краснобаєва-Чорна 2009: Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці) [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – 2009. – №1. – С. 41-52; ФСУМ 1999: Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. / В. Білоноженко, В. Винник, І. Гнатюк та ін. – К.: Наук. думка, 1999. – Кн.1: А-Н. – 528 с.; Кн.2: Н-Я. – С. 529-980.

ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ – це велике об'єднання фразеологізмів, яке включає варіантно-синонімічні групи, організовані за окремими семантичними, мотиваційними чи структурно-семантичними моделями (за В. Ужченко); сукупність фразеосемантичних груп (далі ФСГ), об'єднаних за концептуальним критерієм навколо мікроконцепту, складника концепту (за Ж. Краснобаєвою-Чорною). Наприклад: макроконцепт ЖИТТЯ складається з комплексу мікроконцептів, навколо яких формуються фразеосемантичні поля (далі ФСП): мікроконцепт *Вік* покладено в основу ФСП «Період існування», мікроконцепти *Особа* й *Доля* – ФСП «Особисте життя» тощо. До складу ФСП «Період існування» входять такі ФСГ «Початок життя» (*приводити / привести на світ [божий]; Бог (Господь) дав (послав) (1); давати / дати (надати) життя (1); з'явитися на світ [божий] (1); лелека приніс; побачити світ (1); принести в пелені (в приполі))*), ФСГ «Дитинство» (*без штанів під стіл бігати (ходити); на припічку кашу їсти; під стіл пішки ходити; рачки лазити (1)*), ФСГ «Молодість» (*від горика два (три) вершка; губи в молоці; [це] мак росте (цвіте) в голові; [це] [материні] молоко на губах (рідко коло, губів, під вусами) не обсохло (не висохло); ходити під вусом*), ФСГ «Доросле життя» (*вбиватися / вбитися в колодочки (в палки, в пір'я і т. ін.) (1); вступати / вступити у вік; доходить / дійти [до] літ [своїх] ([до] зросту); на стану стати (1)*), ФСГ «Старість» (*у роках; в літах; виходити / вийти з літ (з років, з віку); не першої молодості; загнатися в літа*).

За Ю. Прадідом, *фразеосемантичне (семантичне) поле* – це дві і більше семантичні групи фразеологізмів, об'єднані загальною інтегративною семою [Прадід 1997: 26]. Наприклад, семантичне поле «Сприйняття людиною простору» складається з семантичних груп фразеологічних одиниць зі значенням: 1) сприйняття людиною різноманітних об'єктів у просторі (синонімічний ряд (далі СР) «відкритий, доступний для огляду»: *на виду, на очах, на видноті* тощо; СР «добре, чітко (видно когось або щось)»: *як на долоні, як на блюдечку*); 2) сприйняття місця в просторі (СР «скрізь, усюди»: *на кожному кроці, там і сям, і тут і там, по всіх усюдах* тощо; СР

«поза приміщенням»: *під відкритим (голим) небом, на свіжому повітрі, на волі* тощо; СР «осісти, розташуватися в якомусь місці»: *пустити коріння, звити гніздо (кубло), кинути якір*; СР «немає вільного місця десь»: *яблуку ніде впасти, ніде було повернутися, ніде й голки встромити* тощо; СР «повне безладдя, гармидер в якомусь місці»: *вавилонське стовпотворіння, содом і гоморра, дим коромислом*); 3) сприйняття напрямку в просторі; 4) сприйняття відстані в просторі (СР «дуже далеко»: *на краю світу, за тридев'ять земель, у чорта на куличках* тощо; СР «поблизу, недалеко»: *не за горами, під носом, рукою подати, палицею кинути* тощо; СР «зовсім поруч»: *плече в плече, лікоть в лікоть, лоб до лоба* тощо).

ДИВ.: *варіантно-синонімічна група фразеологізмів, ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, концепт, фразеоідеографічна парадигма, фразеосемантична група, фразеотематична група.*

Література: Краснобаєва-Чорна 2009: Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці) [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – 2009. – №1. – С. 41-52; Краснобаєва-Чорна, Лобасова 2010: Краснобаєва-Чорна Ж., Лобасова В. Фразеосемантичне поле «емоції людини» у сучасній українській мові: база даних [Текст] // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць / МОН України. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2010. – Вип. 10. – С. 39-43; Прадід 1997: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К.; Сімферополь, 1997. – С. 26-30. – Бібліогр. : с. 230-250; Ужченко 2003: Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія [Текст] : монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – С. 79. – Бібліогр. : с. 330-352; Ужченко 2009: Ужченко Д. В. Фразеосемантичне поле «пийцтво» в українських східнослов'янських говірках [Текст] / Д. В. Ужченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Т. 22(61) №4(2). – Сімферополь : Таврический национальный университет, 2009. – Ч. 2. – С. 59-65; ФСУМ 1999: Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. / В. Білоноженко, В. Винник, І. Гнатюк та ін. – К. : Наук. думка, 1999. – Кн.1: А-Н. – 528 с.; Кн.2: Н-Я. – С. 529-980.

ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНИЙ РЯД – найнижча ієрархічна ланка ідеографічної класифікації А. Івченка, що об'єднує фразеологічні одиниці із спільним денотатом та ідентичною граматичною характеристикою [Івченко 1999: 9]. Наприклад, фразеосемантичний ряд «незвично, по-чудернацьки вбратися» (5 ФО) представлений двома малопродуктивними структурно-семантичними моделями. Мотивація першої з них «вбратися + як + міфологічний персонаж + на свято (службу божу)» (2 ФО): *прибравсь як чорт на водохрище, убрався як чорт на утренью*, пов'язана з тим, що за народними уявленнями чорт мав або панський, або чужинський одяг, який різко контрастував із традиційним селянським. Не менш контрастно і незвично виглядав ритуальний одяг священнослужителів, що відбилося у внутрішній формі ФО «вбратися + як +

священик + на службу божу» (3 ФО): *нарядився як піп в рясу, прибрався як піп на службу, убрався як піп на утренью* [Там само: 46].

ДИВ.: *ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеоідеографічна парадигма, фразеосемантична група, фразеосемантична мікрогрупа.*

Література: Івченко 1999: Івченко А. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія [Текст] / А. Івченко. – Харків : ФОЛІО, 1999. – 304 с.

ФРАЗЕОТЕМАТИЧНА ГРУПА – це сукупність фразеосемантичних полів, об'єднаних за концептуальним критерієм навколо макроконцепту. Наприклад: макроконцепт ЖИТТЯ формує фразеотематичну групу «Життя людини», до складу якої входять такі фразеосемантичні поля (далі ФСП): ФСП «Період існування», ФСП «Особисте життя», ФСП «Сімейне, подружнє життя», ФСП «Суспільне життя», ФСП «Матеріальний стан життя», ФСП «Кількісна характеристика життя», ФСП «Якісна характеристика життя».

Згідно з класифікацією Ю. Прадіда *фразеотематична (тематична) група* – це об'єднання двох і більше фразеосемантичних (семантичних) полів, що називають видові різновиди одного і того ж ряду предметів, явищ тощо доквілля [Прадід 1997: 30]. Наприклад, тематичну групу фразеологічних одиниць «Сприйняття людини» формують семантичні поля фразеологізмів «Сприйняття простору» і «Сприйняття часу».

ДИВ.: *ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, концепт, фразеоідеографічна парадигма, фразеосемантичне поле, фразеотематичне поле.*

Література: Краснобаєва-Чорна 2009: Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці) [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – 2009. – №1. – С. 41-52; Прадід 1997: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К.; Сімферополь, 1997. – С. 30. – Бібліогр. : с. 230-250.

ФРАЗЕОТЕМАТИЧНЕ ПОЛЕ – ланка в ієрархії ідеографічної класифікації фразеологізмів Ю. Прадіда, в якій об'єднуються тематичні групи фразеологізмів, що називають родові різновиди одного і того ж ряду предметів, явищ тощо доквілля [Прадід 1997: 31]. Наприклад, тематичне поле «Пізнавальні процеси» складається з тематичних груп фразеологізмів, що відповідають класифікації пізнавальних процесів людини, прийнятій у психології: 1) відчуття (*хоч око виколи, на все горло, з душі верне* тощо); 2) сприйняття; 3) пам'ять (*мотати на вус, зарубати на носі* тощо); 4) мислення (*(з) одного поля ягоди, розкидати розумом, міряти на свій аршин* тощо); 5) уява (*будувати повітряні замки, витати в небесах* тощо).

ДИВ.: *ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць, фразеоідеографічна група, фразеоідеографічна парадигма, фразеотематична група.*

Література: Прадід 1997: Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)

[Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К.; Сімферополь, 1997. – С. 31-33.
– Бібліогр. : с. 230-250.

Отже, термінологічна підсистема «ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць» постає складником терміносистеми «фразеологія». Аналіз термінів підсистеми засвідчив, що на сьогодні ще відчувається потреба в уніфікації термінології, яка використовується на позначення певних компонентів у структурі ідеографічної ієрархії фразеологічних одиниць. Найпоширенішими постають терміни «підгрупа», «група», «поле», що зумовлено ґрунтовним опрацюванням теоретичних і практичних засад їхнього функціонування у лексиці. Надалі актуальним видається формування термінологічних підсистем «семантична класифікація фразеологічних одиниць» і «генетична класифікація фразеологічних одиниць».

Література

- Алефіренко 1987: Алефіренко, М.Ф. Теоретичні питання фразеології [Текст] / М. Ф. Алефіренко. – Харків : Вища школа, 1987. – 136 с. – Бібліогр.: с. 125-134.
- Волков, Миклуш 2000: Волков, В., Миклуш, М. Идеографическое описание русского языка [Текст] / В. Волков, М. Миклуш. – Прешов : Наука, 2000. – 190 с.
- Гетьман 1993: Гетьман, І.М. Теоретична і практична ідеографія: принципи побудови тезаурусів [Текст] / І. М. Гетьман. – К. : Наук. думка, 1993. – 186 с.
- Даль 2004: Пословицы русского народа : сборник В.И. Даля [Текст]. – М. : Русский язык. – Медиа, 2004. – 814 с.
- Івченко 1999: Івченко, А. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія [Текст] / А. Івченко. – Харків : ФОЛІО, 1999. – 304 с. – Бібліогр.: с. 253-269.
- Караулов 1976: Караулов, Ю.Н. Общая и русская идеография [Текст] / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 355 с. : 2 л. табл. – Библиогр.: с. 338-351.
- Краснобаєва-Чорна 2009а: Краснобаєва-Чорна, Ж.В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці) [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – 2009. – №1. – С. 41-52. – Бібліогр.: с. 51-52.
- Краснобаєва-Чорна 2009б: Краснобаєва-Чорна, Ж. Сучасна концептологія: концепт життя в українській фраземіці : монографія [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – 201 с.
- Краснобаєва-Чорна, Усенко 2010: Краснобаєва-Чорна, Ж., Усенко, О. Семантико-граматична класифікація фразеологізмів у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови [Текст] / Ж. Краснобаєва-Чорна, О. Усенко // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – Вип. 21. – С. 124-133. – Бібліогр.: с. 132-133.
- Краснобаєва-Чорна, Усенко 2011: Краснобаєва-Чорна, Ж., Усенко, О. Експресивно-стилістична класифікація фразеологізмів у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови [Текст] / Ж. Краснобаєва-Чорна, О. Усенко // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – С. 265-274. – Бібліогр.: с. 273-274.
- Никитина 1995: Никитина, Т.Г. К вопросу о классификационной схеме фразеологического идеографического словаря [Текст] / Т. Г. Никитина // Вопросы языкознания. – 1995. – №2. – С. 62-82. – Бібліогр.: с. 80-82.
- Номис 1993: Номис, М. Українські приказки, прислів'я і таке інше [Текст]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
- Прадід 1994: Прадід, Ю.Ф. Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь. Эмоции человека. – Сімферополь : Редотдел Крымского комитета по печати, 1994. – 244 с.
- Прадід 1995: Прадід, Ю.Ф. Засади укладання фразеологічного словника ідеографічного типу [Текст] / Ю. Ф. Прадід // Мовознавство. – 1995. – №4-5. – С. 35-40.
- Прадід 1997: Прадід, Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) [Текст] / Ю. Ф. Прадід. – К.; Сімферополь, 1997. – 252 с. – Бібліогр.: с. 230-250.
- Редин 1989: Редин, П.А. Фразеологизмы с пространственным и временным значением в современном украинском языке [Текст]: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Харьковский государственный университет им. А.М. Горького. – Харьков, 1989. – 23 с.
- Ужченко 2003: Ужченко, В.Д. Східноукраїнська фразеологія [Текст] : монографія / В. Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с. – Бібліогр.: с. 330-352.
- Ужченко 2007: Ужченко, В.Д., Ужченко, Д.В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. [Текст] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – С. 52-56. – Бібліогр.: с. 441-464.
- Шенделева 1999: Шенделева, Е.А. Полевая организация лексики и фразеологии [Текст] / Е. А. Шенделева // Фразеология в контексте культуры / Отв. ред. В. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 74-79. – Бібліогр.: с. 79.

Стаття продовжує цикл публікацій, посвящений класифікаційним параметрам фразеологічних одиниць. В статті подано історію становлення тематичного принципу презентації фразеології в отечественном и зарубежном языкознании. Определено специфику идеографической классификации фразеологических единиц в современной лингвистике. Согласно принятой модели словарной

статті «Словаря фразеологических терминов современного украинского языка» оброблено базовые составляющие терминологической подсистемы «идеографическая классификация фразеологических единиц».

Ключевые слова: *идеографическая классификация фразеологических единиц, идеографическая парадигма фразеологизмов, идеографический остаток, концепт, фразеологическая группа, фразеологическое поле.*

The article continues the cycle of publications, which are dedicated classification characteristics of the phraseological units. The article presents the history of formation of the thematic principle of the presentation phraseology in domestic and foreign linguistics. The specific of the character of the ideographical classification of the phraseological units was detected in the modern linguistics. According to the model of the dictionary entry of the "The dictionary of the phraseological terms of the modern Ukrainian language" which accepted and the basic components of the terminological subsystem "The ideographical classification of the phraseological units" was processed.

Keywords: *ideoographical classification of the phraseological units, ideographical phraseological paradigm, ideographical balance, concept, phraseological group, phraseological field.*

Надійшла до редакції 8 вересня 2010 року.

Тетяна Крашеніннікова

ББК 81.411.1-33

УДК 811.161.2'373.7

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СПОЛУКИ З КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧАСТИН ТІЛА ЛЮДИНИ (на матеріалі українських літературних казок XIX ст.)

У статті досліджуються фразеологічні одиниці українських літературних казок XIX століття з компонентами на позначення частин тіла людини: голова, вухо, волос (волосся), око (очі), вус, зуб (зуби), ніс, ноги, палець, плечі, рот (уста), рука, серце, шкіра, язик, горло, губа, лоб, п'яти. Вивчено організацію та семантичні особливості ФО, використаних у казках.

Ключові слова: авторський варіант, українська літературна казка, фразеологічні одиниці.

Фразеологія української літературної казки XIX століття є мало дослідженим нашаруванням, зафіксованим в українській літературі, хоч деякі дослідники [Юрченко 1984; Назаренко 2002 та інші] побіжно привертати увагу до цього явища, але детального узагальнення фразеологічного матеріалу, на жаль, ще не зроблено.

Основна маса стійких зворотів фразеологічної системи української мови групується навколо слів, які належать до найуживаніших шарів лексичного фонду. Тому метою статті є спроба простежити на казковому матеріалі лише фразеологічні одиниці (далі – ФО) з компонентами на позначення частин тіла людини, які активно виступають в контекстах як народних, так і літературних казок. Проте ФО літературної казки не були об'єктом спеціального дослідження, а тому й становлять науковий інтерес, завдання якого – вивчити їх організацію, семантичний потенціал та накреслити перспективу подальшого опрацювання подібних явищ в літературній казці.

Стійкі словосполучення казкового походження, якого б ступеня абстракції не були, завжди зберігають асоціативний зв'язок з певною казковою ситуацією, конкретним казковим образом. Тому вживання традиційних формул казки в переносному значенні є індивідуальним явищем для кожного мовця та типовим для всіх носіїв мови. Цей факт підтверджують праці В. І. Хоменка [Хоменко 1960], Н. В. Грицак [Грицак 1992] та ін.

ФО казкового походження за функціональними ознаками Н. В. Грицак поділяє на три групи: *традиційні казкові формули* – стали словесні комплекси, що у казках виконують роль зачинів, кінцівок, внутрішніх формул; *влучні вирази* якоїсь однієї популярної казки; *словесні комплекси*, що називають казкових героїв та чарівні речі [Грицак 1990: 50].

Група ФО, що стала об'єктом нашого дослідження, містить у собі ключовими словами іменники. **Іменникові ФО** сучасної української мови є досить численними, щодо кількості вони поступаються лише дієслівним та прислівниковим. Їх об'єднує наявність у змісті категоріального значення іменниковості, яке виражається через сукупність таких узагальнених значень, як значення особи, неособи, власне предмета й абстрактного значення в поєднанні з граматичним значенням роду, числа і відмінка. Залежно від того, яка сема входить до змісту конкретних ФО, усі вони, на думку М.Т. Демського, поділяються на чотири кількісно нерівноцінні групи: **ФО-назви особи, ФО-назви неособи, ФО-назви власне предмета, ФО з абстрактною семантикою** [Демський 1981: 35-41].

У літературних казках простежуємо ключову лексику, що є за своїм значенням частиною тіла людини. Деякі лексичні компоненти із цієї групи розглянуто у статтях І. В. Тимченко (антонімія і синонімія у ФО). Компонент **ГОЛОВА** є складником таких фразеологізмів літературної казки, як: *голови ламати*¹, *забрати собі*

¹ Фразеологічні одиниці, зафіксовані у словникових або лексикографічних працях, подаються з детальним вказанням на джерела у додатку.